

УДК 314.32

Ценклер Н.І.

кандидат економічних наук, доцент
Ужгородського торгово-економічного інституту
Київського національного торгово-економічного університету

РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ

ECONOMIC DEVELOPMENT OF A REGION IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESS: THEORETICAL BACKGROUND

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто підходи у вітчизняній та зарубіжній науці щодо проблем економічного розвитку регіонів в умовах євроінтеграції та обґрунтовано теоретико-методологічні основи їх дослідження. Окреслено перспективні напрями аналізу розвитку економіки регіонів в Україні з точки зору активізації євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: регіон, євроінтеграція, економічний розвиток, теорія, інноваційна діяльність.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены подходы в отечественной и зарубежной науке относительно проблем экономического развития регионов в условиях евроинтеграции и обоснованы теоретико-методологические основы их исследования. Очерчены перспективные направления анализа развития экономики регионов в Украине с точки зрения активизации евроинтеграционных процессов.

Ключевые слова: регион, евроинтеграция, экономическое развитие, теория, инновационная деятельность.

ANNOTATION

The article deals with approaches in domestic and foreign science to problems of regional economic development in terms of European integration and grounds theoretical and methodological bases of their research. Perspective directions of analysing economic development of regions in Ukraine in terms of intensification of integration processes are outlined.

Keywords: region, European integration, economic development, theory, innovation activity.

Постановка проблеми. З урахуванням постійної активізації глобалізаційних процесів економічний розвиток держав, регіонів і навіть окремих суб'єктів економічної діяльності неможливо розглядати без аналізу комплексу чинників зовнішнього середовища, які діють незалежно від адміністративних меж та державних кордонів. В останні десятиліття змінюється також основний підхід до трактування ролі глобалізаційних факторів: вони усе частіше розглядаються не як загрози економічному зростанню, а як можливості. Особливо важливими та актуальними у контексті розширення ролі і впливу міждержавних об'єднань стають питання механізмів та наслідків інтеграційних процесів, зокрема для економічного зростання окремих регіонів. Економічна інтеграція у рамках Європейського Союзу та суміжних з ним країн, до яких належить і Україна, очевидно, у найближчому майбутньому має бути в центрі уваги не лише політиків та дипломатів, а й дослідників-регіоналістів різної спеціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні основи дослідження розвитку економіки регіону із різним ступенем деталізації розглядаються у працях Ю. Гаджієва, В. Гусарової, Б. Данилишина, М. Долішнього, О. Жихор, Т. Качали, Н. Кузьминчук, В. Паппа, Л. Шевчук, В. Янковської та інших науковців. Автори переважно узагальнюють та аналізують теорії та концепції «західної» науки, роблячи припущення про можливості їх застосування у вітчизняній економічній науці та практиці.

Варто також виокремити напрям в українській науці, що представлений працями як економістів, так і юристів, політологів, істориків, і розглядає передумови та проблеми перебігу євроінтеграційних процесів на макрорегіональному, національному та регіональному рівнях. Зокрема, у цьому контексті варто згадати роботи Є. Кіш, Є. Коваленко, О. Ковальнової, Ю. Макогона, Є. Медведкіної, Л. Самосьонка, С. Череватого та ін. В окремих роботах звертається увага на регіональний аспект європейської інтеграції, однак основні теоретичні узагальнення присвячені питанням міждержавних інтеграційних процесів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Огляд сучасних досліджень щодо проблем економічного розвитку регіонів в умовах євроінтеграції показує недостатню розробленість та, загалом, неконсолідованість теоретико-методичних розробок у цьому напрямі. Очевидною є необхідність глибшого вивчення євроінтеграційних процесів на регіональному рівні та оцінки їхнього впливу на соціально-економічний розвиток регіонів.

Мета статті. Першим етапом реалізації окресленого напрямку наукових пошуків має бути узагальнення підходів у вітчизняній та зарубіжній науці щодо проблем економічного розвитку регіонів в умовах євроінтеграції та обґрунтування теоретико-методологічних основ подальших досліджень у цьому напрямі. Саме вирішення цих завдань і є основною метою цієї статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні євроінтеграцію можна розглядати як сукупність процесів, перебіг яких на усіх просторових рівнях (від локального і до макрорегіонального) зумовлює зміцнення

соціально-економічних, політичних та культурних зв'язків між країнами Європи.

Парадигма євроінтеграції містить такі основні положення:

- формування знань про природу та сутність європейської інтеграції, специфіку функціонування ЄС;

- подолання психологічного пострадянського бар'єру суспільної думки стосовно нової системи Європейських координат та інтеграційних перспектив;

- створення проєвропейської більшості в суспільстві;

- забезпечення необхідних знань та навичок щодо розуміння цілей інтеграції та ЄС державними службовцями;

- всебічна підтримка євроінтеграційної політики уряду суспільством;

- набуття знань про ЄС та виховання молодих людей у дусі спільних європейських цінностей та ідеалів;

- всебічне інформування широкого кола громадськості з питань інтеграції [5, с. 211-212].

Євроінтеграційні процеси, на відміну від аналогів у інших макрорегіонах світу, мають суттєве історичне підґрунтя. Можемо погодитися у цьому контексті з думкою С. Череватого про те, що в основі європейської інтеграції лежать достатньо тісні торгівельні, економічні, фінансові та науково-технічні відносини, інтенсивний міграційний обмін між низкою країн Європи; на Європейському континенті історично склався спільний соціально-економічний простір, що базувався на системі Магдебурзького права, мережі європейських університетів, розгалужених торговельних шляхах та ярмарках, промисловій революції, науково-технічному прогресу постійно зміцнювали соціально-економічний фундамент європейської інтеграції [11, с. 360].

О. Ковальова виділяє три основні теоретичні підходи до аналізу європейської інтеграції:

- 1) розвиток Європейського Союзу як міжнародної міжурядової організації, існування якої підпорядковане законам і логіці функціонування будь-якої міжнародної організації, чи, інакше кажучи, націлене на гармонізацію міждержавних інтересів з метою забезпечення мирного співіснування її членів;

- 2) розвиток європейської інтеграції у контексті теорій регіоналізму, згідно з якими найважливішою засадою інтеграційного процесу є географічна близькість держав, що сприяє економічним і, зокрема, торговельним відносинам між ними;

- 3) розвиток європейської інтеграції як процесу формування спільної політики, динаміка якого віддзеркалює взаємодію національних груп політичних акторів з імплементації взаємоузгоджених рішень [6, с. 6].

Однак такий політологічний підхід у трактуванні євроінтеграційних процесів розглядає їх дещо однобоко. Для прикладу, як зазначає

Є. Кіш, у ході аналізу європейської інтеграції необхідно виходити з такого положення, що політичні відносини утворюють найважливішу підсистему системи міжнародних відносин з власною структурою, функціями, процесом розвитку. Одна з найголовніших функцій цієї підсистеми полягає в синтезі, детермінації та відображенні всіх інших видів відносин, які виступають як самостійні підсистеми в системі міжнародних відносин [4, с. 106]. Водночас, з огляду на економічний генезис більшості сучасних складових євроінтеграції, акценти, на наш погляд, мають бути зміщені на соціально-економічну інтеграцію, яка превалює і серед сучасних напрямів співпраці суб'єктів європейських міждержавних об'єднань.

З урахуванням того, що процес міждержавної інтеграції у рамках Європейського Союзу уже пройшов етап інституціоналізації, а подальше розширення цієї міжнародної організації потребує вирішення низки складних соціально-політичних проблем і не є реальним у найближчій перспективі, зокрема для України, на сучасному етапі варто наголошувати власне на ролі міжрегіонального транскордонного співробітництва, яке є наразі оптимальним шляхом активізації економічного розвитку ключових регіонів держави.

До економічного розвитку регіону можуть бути залучені основні об'єкти регіональної політики (виробничі, соціальні, грошово-фінансові та ін.), а також її суб'єкти – насамперед держава та населення регіону. Загалом, проблема суб'єктивізації регіональної політики трансформується у проблему представництва інтересів населення в органах законодавчої та представницької влади різних рівнів [9, с. 15].

Теоретичне підґрунтя економічного розвитку регіону в умовах євроінтеграційних процесів, на наш погляд, має базуватися на використанні положень низки сучасних теорій регіональної економіки, які можна об'єднати у три групи:

1. Неокласичні теорії регіонального зростання (Дж. Борте, Р. Солоу, Т. Сван, Х. Зіберт, Р. Хол, Ч. Джонс та ін.). В основі цих теорій лежать основні принципи виробничої функції у міжрегіональній інтеграції та збалансованому розвитку регіонів в умовах вільної конкуренції. До складу чинників регіонального економічного розвитку включені традиційні виробничі і транспортні витрати, а також соціальні, політичні і географічні чинники. Представники неокласичних теорій вважали, що з часом має відбутися згладжування відмінностей у темпах економічного розвитку регіонів через дію комплексу чинників.

2. Кумулятивні теорії регіонального економічного розвитку (Г. Мюрдаль, А. Хіршман, Ф. Перру, Дж. Фрідман, Х. Річардсон, Т. Гегерstrand, Х. Гірш та ін.). На передній план у цих теоріях виходять процеси, початок яких є умовою для наступного розвитку, а їх кінцевий результат переважає початковий імпульс.

У процесі інтеграції не відбувається вирівнювання економічного розвитку регіонів, а лише зближення між ними [1, с. 12-15].

3. Сучасні концепції інноваційного розвитку (Ф. Хайек, П. Друкер та ін.). Описують і аналізують розвиток регіонів та їх інтеграцію із позицій економіки знань та інформаційного суспільства. Вирішальна роль у процесах між-регіональної інтеграції відводиться в нових умовах інституційним основам суспільства – формальним (законодавча база) і неформальним (усталені правила, звичаї, традиції, норми поведінки, мораль). Вагому роль в інтеграційних процесах відіграє інноваційний розвиток регіонів [2, с. 112].

З точки зору практичного втілення описаних теорій, на сучасному етапі необхідне застосування комплексного підходу. Як слушно зазначає Є. Коваленко, з метою визначення умов інтенсифікації євроінтеграційних процесів необхідно зіставити положення різних теоретичних підходів щодо таких проблем, як поглиблення політичної взаємодії суб'єктів євроінтеграційних процесів, співробітництво зі зміцнення європейського простору безпеки, зменшення політичних та економічних ризиків процесу розширення ЄС [5, с. 211].

Важливим, з огляду на специфіку сучасного етапу розвитку світової економіки, є врахування при регулюванні інтеграційних процесів структурних трансформацій у регіональній економіці. Адже, як зазначає В. Папп, для сучасної економіки регіонів розвинених країн характерні швидкі зміни структурної моделі, що об'єктивно пов'язано з науково-технічним прогресом, істотними змінами в міжнародному обміні і кооперації, безперервністю економічних процесів і довгостроковим характером інвестицій. Реальне врахування цих факторів вимагає розвитку методологічного апарату вивчення структурних зв'язків для того, щоб вчасно реагувати на зміну умов і проводити необхідну адаптацію структури регіональної економіки до мінливої кон'юнктури ринку, а також визначити вплив структурних змін на економічний розвиток [8, с. 35].

Євроінтеграційні процеси можна трактувати і як макрорегіональний вимір економічної інтеграції загалом. Водночас варто взяти до уваги, що процеси європейської інтеграції охоплюють також нижчі ієрархічні рівні (державний, регіональний та локальний) і мають особливо інтенсивний характер, не обмежуючись лише соціально-економічною сферою. З огляду на це, а також на прогресивний характер тенденцій економічного розвитку країн Європейського Союзу, можемо констатувати інноваційний характер європейської інтеграції.

Відповідно до об'єктів інтегрування інноваційна інтеграція може відбуватися на таких рівнях:

- мікроекономічному (інтегрування здійснюється шляхом прямих зв'язків підприємств,

установ і організацій, що беруть участь в інноваційній діяльності, та окремих індивідуумів);

- мезоекономічному (на рівні окремих галузей економіки та/або окремих регіонів країн, що інтегруються);

- макроекономічному (національні інноваційні системи інтегруються задля реалізації міжнародних інтеграційних проектів, програм, угод і домовленостей у галузі інноваційної діяльності);

- мегаекономічному (на рівні регіонів світу або між такими регіонами із створенням наднаціональних інноваційних систем та систем управління ними) [7, с. 56; 10, с. 10].

Очевидно, що економічний розвиток регіону в умовах євроінтеграції слід розглядати саме на мезоекономічному рівні. Тим не менш внутрішня структура інноваційного розвитку регіональної економіки при такому підході має бути достатньо диференційованою і містити систему просторових форм інноваційної діяльності.

На думку низки науковців, просторові форми інноваційної діяльності – це організовані у просторі й часі інноваційні структури, що характеризуються концентрацією необхідних інноваційних ресурсів, обмежені територіально й задіяні або можуть бути включені до інноваційної інфраструктури регіону. Як зазначають автори, територіально такі просторові форми можуть бути:

- точкові (одиничне інноваційне підприємство);

- ареальні (інноваційні кластери, стратегічні альянси, технологічні парки, інноваційні інкубатори, технополіси);

- мережеві (інноваційні мережі: віртуальні та мережі інноваційного бізнесу, науково-технічні мережі тощо);

- регіональні (інноваційно активні регіони у масштабах країни) [3, с. 65].

Власне, формування регіональних просторових форм інноваційної діяльності, на нашу думку, є перспективним напрямом євроінтеграційних процесів, зокрема, в Україні. Відповідно, створення інноваційно активних регіонів у поєднанні із активізацією транскордонного співробітництва, насамперед у науково-технічній та освітній сферах, може бути ключовою передумовою забезпечення стійкого зростання національної економіки.

Висновки. Отже, аналіз особливостей та наслідків євроінтеграційних процесів у сучасній українській економічній науці є неодмінною складовою усіх регіональних досліджень. Безумовно, найбільш актуальними є дослідження ролі процесів європейської інтеграції у економічному розвитку суміжних із державами – членами Європейського Союзу регіонів.

Сучасні економічні дослідження розвитку економіки регіонів, на нашу думку, мають базуватися на теоретичних здобутках неокласичних та кумулятивних концепцій регіонального зростання та методології інноваційного роз-

витку. Актуальним завданням має бути виділення найбільш перспективних з точки зору активізації економічного розвитку у контексті євроінтеграційних процесів регіонів України. З цією метою, очевидно, необхідною є розробка методики оцінювання стратегічного потенціалу таких регіонів та обґрунтування шляхів транскордонного співробітництва, насамперед в інноваційній сфері.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаджиев Ю.А. Неоклассические и кумулятивные теории регионального экономического роста и развития / Ю.А. Гаджиев // Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. – 2008. – № 1. – С. 6-23.
2. Гусарова В.Ю. Ретроспектива экономической теории инновации / В.Ю. Гусарова. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2001. – 533 с.
3. Жихор О.Б. Розміщення інновацій в економічно розвинутих регіонах України / О.Б. Жихор, В.А. Янковська, Н.В. Кузьминчук // Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу: збірник тез доповідей П'ятої міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 29 вересня – 1 жовтня 2011 року. – Суми: ТОВ «ТД «Папірус», 2011. – С. 65-69.
4. Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції / Є. Кіш // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С. 103-114.
5. Коваленко Є.О. Концептуально-методологічні засади аналізу євроінтеграційної політики / Є.О. Коваленко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – Запоріжжя, 2008. – Вип. 32. – С. 210-219.
6. Ковальова О.О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України: монографія / О.О. Ковальова. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 340 с.
7. Макогон Ю. Стратегия инновационного развития Украины в контексте интеграции в Европейский Союз / Ю. Макогон, Е. Медведкина // Журнал европейской экономики. – 2008. – Т. 7 (№ 1). – С. 45-59.
8. Папп В.В. Структурування економіки в регіональних суспільних системах: теорія, методологія, практика / В.В. Папп. – Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2007. – 71 с.
9. Регіональна політика: методологія, методи, практика / НАН України, Ін-т регіон. дослідж.; Відп. ред. акад. М. Долішній. – Л., 2001. – 700 с.
10. Самосьюнок Л. М. Теоретичне підґрунтя інноваційної інтеграції / Л.М. Самосьюнок // Економічний часопис – XXI: науковий журнал. – К., 2012. – № 11-12 (1). – С. 9-11.
11. Череватий С.В. Розвиток ідеї європейської інтеграції та її значення для України / С.В. Череватий // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2010. – Вип. 19. – С. 358-366.